

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

Βασικές αρχές βιοηθικής και ορθόδοξης ηθικής

Κατσίμιγκας Γεώργιος¹, Βασιλοπούλου Γεωργία²

1. Νοσηλευτής ΠΕ και ΤΕ, Θεολόγος, Διδάκτωρ Ιατρικής, Νοσοκομείο Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, Δρακοπούλειο Κέντρο Αιμοδοσίας, Αθήνα.

2. Νοσηλεύτρια ΤΕ, MSc Υγιεινή και Ασφάλεια της Εργασίας, Νοσοκομείο Σπηλιοπούλειο «Αγία Ελένη», Αθήνα.

Περίληψη

Η έκρηξη της προόδου της γενετικής και της ιατρικής τεχνολογίας οδήγησε στην γέννηση μιας νέας επιστήμης της Βιοηθικής. Η βιοηθική εξετάζει την ηθική διάσταση των προβλημάτων που ανακύπτουν από την εφαρμογή των ανακαλύψεων της βιολογίας και της γενετικής στη φύση και ειδικότερα στον άνθρωπο. Από την πλευρά της ορθόδοξη ηθική η αντιμετώπιση των ζητημάτων αυτών γίνεται έχοντας ως βάση την ανθρωπολογική διδασκαλία των πατέρων της εκκλησίας.

Σκοπός του παρόντος άρθρου είναι : α) η οριοθέτηση του επιστημονικού πεδίου της βιοηθικής και η ιστορική αναδρομή της, β) η ανάδειξη των αρχών που διέπουν την επιστήμη της βιοηθικής, γ) ο προσδιορισμός των βασικών αρχών της ορθόδοξης ηθικής μέσω των οποίων γίνεται η αντιμετώπιση των θεμάτων που προκύπτουν από την εφαρμογή της γενετικής μηχανικής στον άνθρωπο.

Υλικό και Μέθοδος: Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή του υλικού για τη συγγραφή του παρόντος άρθρου «Βασικές αρχές βιοηθικής και ορθόδοξης ηθικής», ήταν η εκτεταμένη ανασκόπηση της διεθνούς και της ελληνικής βιβλιογραφίας. Για τη συλλογή της αγγλικής βιβλιογραφίας χρησιμοποιήθηκε η ηλεκτρονική βάση δεδομένων CINAHL και για την ελληνική η διαλογή βιβλίων και άρθρων. Οι λέξεις κλειδιά που χρησιμοποιήθηκαν σε συνδυασμό ήταν Bioethics, orthodox ethics.

Αποτελέσματα: Οι βασικές αρχές που διέπουν την βιοηθική είναι: α) η αρχή της αυτονομίας, β) η αρχή της ισοτιμίας, γ) η αρχή της μη πρόκλησης βλάβης και πόνου, δ) αρχή της ωφέλειας ή της αγαθοεργίας, ε) η αρχή της δικαιοσύνης. Η ορθόδοξη θεώρηση των ζητημάτων που προκύπτουν από την εφαρμογή της γενετικής στον άνθρωπο στηρίζεται στην Ορθόδοξη ανθρωπολογία, όπως αυτή διατυπώνεται στην Αγία Γραφή και στα κείμενα των Πατέρων της εκκλησίας. Τα κυρίαρχα στοιχεία της Βιβλικής και Πατερικής ανθρωπολογίας είναι: α) ότι ο άνθρωπος έχει δημιουργηθεί κατ' εικόνα και ομοίωση του τριαδικού θεού και β) ότι ο άνθρωπος αποτελεί ενιαία ψυχοσωματική οντότητα.

Λέξεις κλειδιά: Βιοηθική, ορθόδοξη ηθική.

Υπεύθυνος αλληλογραφίας

Κατσιμίγκας Γεώργιος,

Πρεμέτης 5, 18542, Π. Κοκκινιά, Πειραιάς,

Τηλ. 210- 49 12 236, 6977071815,

E-mail: giorgos.katsimigas@gmail.com

REVIEW

Basic principles of bioethics and orthodox ethics

Katsimigas George¹, Vasilopoulou Georgia²

1. Register Nurse, Theologian, PhD of Medicine, Greek Red Cross Hospital (Erythros Stavros Hospital), Dracopouleion Center of Blood Donation, Athens.
2. Register Nurse, MSc Health and Safety of Work. Spiliopoulio Hospital "Agia Eleni", Athens

Abstract

The galloping progress in genetic and medical technology has led to the birth of the new science of bioethics. Bioethics examines the ethical dimension of problems arising from the application of the discoveries in the fields of biology and genetics and the effects they may have on nature and people in particular, from the aspect of anthropological teaching of the church Fathers.

Aim: The aim of this article is: a) the delimitation of the scientific field of bioethics and its historical background, b) the emergence of the principles of the science of bioethics, c) the determination of the principles of orthodox morality through which the issues arising from the application of genetic engineering in human are faced.

Material and Method: The method used to collect material for the writing of this article "principles of bioethics and orthodox morality", was the widespread review of international and Greek bibliography. For the collection of the English bibliography the electronic database CINAHL was used. The keywords used in combination were Bioethics orthodox ethics.

Results: The basic principle of bioethics are: a) the principle of autonomy, b) the principle of equivalence, c) the principle of not causing harm and pain, d) the principle of utility or beneficence, e) the principle of justice. The orthodox approach to the issues arising from the

application of genetics human is based on the Orthodox anthropology, as expressed in the Bible and the texts of the Fathers of the Church. The centerpieces of the Biblical and Patristic anthropology are: a) that man was created as the exact replica of the Triune God and b) that man is a single psychosomatic entity.

Key words: Bioethics, orthodox ethics.

Corresponding author

Katsimigas George,

5 Premetis street, GR-18542 Pireas, Greece,

Tel. +30 210-4912236, 6977071815,

E-mail: giorgos.katsimigas@gmail.com

Εισαγωγή

Η χαρτογράφηση του ανθρώπινου γονιδιώματος και η αναγνώριση των γενετικών ασθενειών έχει επιφέρει μια πλήρη επανάσταση στην ιατρική επιστήμη. Η πρόοδος της ιατρικής και της υγείας, θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι βρίσκεται πλέον στα χέρια της γενετικής. Η σύγχρονη εποχή χαρακτηρίζεται, μεταξύ άλλων, από τις διαρκώς αυξανόμενες δυνατότητες επέμβασης επί της ίδιας της ζωής του ανθρώπου. Τα νέα επιστημονικά και τεχνολογικά δεδομένα «ακουμπούν» στο μυστήριο του ανθρώπου, εγγίζουν την ιερότητα του προσώπου, επηρεάζουν σχέσεις, «ψηλαφούν» την καρδιά του μυστηρίου της ζωής. Αν ο 20^{ος} αιώνας χαρακτηρίζεται ως ο αιώνας της φυσικής και της επέμβασης του ανθρώπου στη φύση, ο 21^{ος} αιώνας είναι ο αιώνας της βιολογίας και της επέμβασης του ανθρώπου στον ίδιο τον άνθρωπο. Στις δυνατότητες επέμβασης στο

ανθρώπινο γονιδίωμα διακρίνονται πλεονεκτήματα αλλά και έντονος προβληματισμός, καθώς η εφαρμογή αυτών ελλοχεύει σοβαρούς κινδύνους, όπως π.χ. το ενδεχόμενο να διευκολυνθεί η ευγονική αντίληψη και ο ρατσισμός, να διασαλευτεί το ιατρικό απόρρητο, να αλλοιωθούν επικίνδυνα οι ισορροπίες που οδηγούν στις σημερινές μορφές ζωής, να διαταραχθούν οι κοινωνικές σχέσεις, να επικρατήσουν ανεξέλεγκτα οικονομικά συμφέροντα, το σπουδαιότερο δε να «αλλοιωθεί» ο ίδιος ο άνθρωπος.¹ Παράλληλα, οι κοινωνικοί φορείς, τα νομοθετικά και κοινοβουλευτικά σώματα, οι ιατρονοσηλευτικές κοινότητες ζητούν επίσημα κάποιο πλαίσιο αντιμετώπισης των προβλημάτων που ανακύπτουν κάθε φορά.

Η ανάγκη αντιμετώπισης των συνεπειών αυτών είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένα νέο επιστημονικό πεδίο, η Βιοηθική. Η

Βιοηθική καλείται λοιπόν να μελετήσει τις νέες εφαρμογές της βιολογίας και της ιατρικής και να αποφανθεί αν το τεχνικά εφικτό, είναι συγχρόνως ηθικά αποδεκτό και προς το συμφέρον του ανθρώπου.² Με αυτόν τον τρόπο οι συνέπειες της έρευνας στο ανθρώπινο γονιδίωμα, οι οποίες αφορούν την ζωή και την υγεία, έπαυσαν να αποτελούν ιατρικό και βιολογικό μονοπώλιο, προκάλεσαν δε μια δυναμική προβληματική και στο χώρο των ανθρωπιστικών και θεολογικών επιστημών.

Βασικές αρχές της βιοηθικής θεώρησης των ηθικών ζητημάτων από την εφαρμογή της γενετικής μηχανικής στον άνθρωπο

Αναμφισβήτητη είναι η σημασία της ηθικής για κάθε επιμέρους επιστημονική δραστηριότητα, διότι «πάσα επιστήμη χωριζόμενη δικαιοσύνης και της άλλης αρετής πανουργία, ου σοφία φαίνεται».³ Όσον αφορά την ιατρική ηθική, αυτή είναι άμεσα συνδεδεμένη με τον πατέρα της ιατρικής, τον Ιπποκράτη. Στις ηθικές αρχές του ιπποκρατικού όρκου διατυπώνονται οι υποχρεώσεις και οι δεσμεύσεις του γιατρού απέναντι στον ασθενή, όπως επίσης καθορίζονται και τα όρια της ιατρικής παρέμβασης στον άρρωστο. Στον Ιπποκράτη, η ιατρική και η ηθική συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους και δεν επιδέχονται κανένα διαχωρισμό και διάσπαση. Ο Ιπποκράτης δεν είναι μόνο μεγάλος ιατρός, με τη σημερινή έννοια του όρου, αλλά στοχαστής και

ηθικολόγος. Στα έργα του συνδυάζει την επιστημονική γνώση και την ηθική. Η ηθική γι' αυτόν είναι αναπόσπαστο στοιχείο της ιατρικής επιστήμη γι αυτό το λόγο ο ιπποκρατικός όρκος μέχρι και σήμερα θεωρείται το βασικό κείμενο της ιατρικής ηθικής.

Η ραγδαία όμως πρόοδος της γενετικής τεχνολογίας θέτει νέα δεδομένα στην εξέλιξη της ιατρικής. Για παράδειγμα, στην εποχή του Ιπποκράτη η ιατρική άρχισε να είναι θεραπευτική, αργότερα έγινε προληπτική και τώρα τείνει να γίνει προγνωστική.⁴ Με τις συγκλονιστικές όμως ανακαλύψεις στο χώρο της γενετικής αναφύονται ζητήματα όπως η κλωνοποίηση, η εξωσωματική γονιμοποίηση, οι γενετικές εξετάσεις, ο προγεννητικός έλεγχος, η γονιδιακή θεραπεία, η παροχή γενετικών συμβουλών, οι “πατέντες” σε ανθρώπινα γονίδια και άλλα παρόμοια θέματα, τα οποία δημιουργούν βέβαια νέα ηθικά διλήμματα. Οι προβληματισμοί αυτοί καθιστούν επιτακτικό το αίτημα για την ύπαρξη ενός ηθικού πλαισίου για την αντιμετώπισή τους. Η παραδοσιακή ιατρική ηθική αδυνατεί να προσφέρει ένα τέτοιο ηθικό πλαίσιο. Αυτό δε, είχε ως αποτέλεσμα, όπως προαναφέρθηκε, την εμφάνιση ενός νέου επιστημονικού κλάδου της Βιοηθικής, η οποία αναμφισβήτητα είναι ο πιο ενδιαφέρων κλάδος της εφαρμοσμένης ηθικής. Η Βιοηθική ασχολείται με την διερεύνηση των ηθικών προβλημάτων που συνδέονται άμεσα με την Βιολογία και την Ιατρική.⁵ Με άλλα

λόγια, η Βιοηθική καλείται να προσδιορίσει τις ενέργειες και τις παρενέργειες της βιοϊατρικής, να θεσπίσει τα όρια ανάμεσα στις θετικές και τις αρνητικές συνέπειες της επιστήμης στη ζωή μας. Στη μελέτη αυτών των θεμάτων που αφορούν τις επιπτώσεις των εφαρμογών της γενετικής μηχανικής στον άνθρωπο, συμμετέχουν εκτός από τους γιατρούς, φιλόσοφοι, θεολόγοι και νομικοί. Για το λόγο αυτό η Βιοηθική βρίσκεται σε μία διαλεκτική σχέση με αυτούς τους επιστημονικούς κλάδους. Πρόκειται δηλαδή για μια πολυσύνθετη και πολύπλευρη επιστήμη.

Η χρονική περίοδος κατά την οποία εμφανίζεται η Βιοηθική, είναι η δεκαετία του 1960 στις Η.Π.Α. Την εποχή εκείνη είχαν λειτουργήσει οι πρώτες μηχανές υποστήριξης των νεφροπαθών, οι οποίες όμως ήταν πολύ λίγες με αποτέλεσμα να έπρεπε να αποφασιστεί ποιοι θα κάνουν την θεραπεία και ποιοι όχι. Αυτή την απόφαση πολλοί την συνέκριναν με το να "υποδύεται κάποιος τον θεό"⁷. Τότε, δημιουργήθηκε μια επιτροπή από γιατρούς και επιστήμονες από διάφορα επιστημονικά πεδία για να αποφανθεί σχετικά με το παραπάνω ζήτημα. Από το χρονικό σημείο αυτό κι έπειτα άρχισαν να εμφανίζονται επιτροπές βιοηθικής στα νοσοκομεία και τα πανεπιστήμια, να συγγράφονται άρθρα με θέματα που αφορούν την βιοηθική, να ιδρύονται τμήματα σπουδών με περιεχόμενο βιοηθικού προβληματισμού, αρχικά στις ιατρικές σχολές και αργότερα σε

άλλες πανεπιστημιακές σχολές που ασχολούνται με την ηθική και τον άνθρωπο.⁶

Το 1969 ιδρύεται στις Η.Π.Α το Hasting Center, το πρώτο ινστιτούτο βιοηθικών μελετών. Στις Η.Π.Α επίσης ιδρύεται και η πρώτη Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής με σκοπό την παροχή ενός ηθικού πλαισίου για την έρευνα σε θέματα γενετικής, ενώ ανάλογες επιτροπές ιδρύθηκαν αργότερα και σε άλλες χώρες, όπως στη Μ. Βρετανία, στη Γαλλία, στην Αυστραλία, στη Γερμανία, στον Καναδά κ.α.⁷

Σήμερα σε πολλές χώρες λειτουργούν επιτροπές βιοηθικής, ενώ στον ελληνικό χώρο δημιουργήθηκε το 1998 η Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής, η οποία λειτουργεί ως συμβουλευτικό όργανο της πολιτείας για τα θέματα αυτά. Αξίζει επίσης για ιστορικούς λόγους να αναφερθεί, ότι ο όρος βιοηθική προτάθηκε από τον Van Rensselaer Potter το 1971 και προέρχεται από τις ελληνικές λέξεις «βίος» και «ηθική».⁷

Είναι γεγονός πάντως ότι η βιοηθική επηρέασε τον τρόπο με τον οποίο θα διαμορφώνονταν οι ιατρικές αποφάσεις από εδώ και στο εξής.⁸ Η βιοηθική είναι συνδεδεμένη με ειδικά και συγκεκριμένα ζητήματα που αφορούν τη γενετική και τις εφαρμογές της. Θα πρέπει ωστόσο να γίνει κατανοητό ότι η αναζήτηση της ηθικής λύσης στα προβλήματα που έχουν σχέση με θέματα υγείας, είναι μια διαδικασία περίπλοκη και δύσκολη. Ανάμεσα στο ηθικό και στο μη ηθικό υπάρχει μια δυσδιάκριτη κλίμακα αντιθέσεων και συγκρούσεων. Αυτό

συμβαίνει γιατί υπάρχουν πολλές βιοηθικές θέσεις και απόψεις που γέννησε ο ιδεολογικός πλουραλισμός του δυτικού κόσμου. Προγενέστερα και για πολλούς αιώνες, οι ηθικές αξίες πήγαζαν από τη θρησκευτική αυθεντία και για αυτό το λόγο ακριβώς δεν επιδέχονταν καμία αμφισβήτηση. Στους νεότερους χρόνους, αμφισβητήθηκε η αποκλειστικότητα της θρησκείας ως πηγή ηθικών αξιών και οι αξίες αναζητούνται στα διάφορα φιλοσοφικά συστήματα και φιλοσοφικές δοξασίες.

Στα πλαίσια αυτά διατυπώθηκαν διάφορες προτάσεις για την αντιμετώπιση των βιοηθικών προβλημάτων, που στην ουσία τους αποτελούν πρακτικές εφαρμογές των φιλοσοφικών συστημάτων στα οποία αυτές βασίζονται. Η βιοηθική επηρεάστηκε κυρίως από τα φιλοσοφικά ρεύματα της εμπειριοκρατίας και του φιλελευθερισμού. Για παράδειγμα, μία από τις βασικές αρχές της βιοηθικής, είναι η αυτονομία του ατόμου. Η αρχή αυτή έχει επηρεαστεί από το ρεύμα του φιλελευθερισμού, ο οποίος προέβαλε και αποθέωσε τα ατομικά δικαιώματα και την ατομική ελευθερία.

Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του George Kieffer για το θέμα αυτό: «Τονίζοντας υπερβολικά την ατομική ελευθερία, ο δυτικός πολιτισμός δημιούργησε μια μεγάλη ποικιλία από ηθικές γνώμες... Υπάρχει κάποιο όριο, πέρα από το οποίο η ηθική ποικιλομορφία και ελευθερία παύουν να έχουν αξία... Αν είναι

αλήθεια, ότι κάθε ηθική βασίζεται σε μια φιλοσοφία της ανθρώπινης φύσης και κάθε φιλοσοφία της ανθρώπινης φύσης προσανατολίζεται σε μια ηθική συμπεριφορά, τότε η φανερή αδυναμία μας να επιλύσουμε πολλά ηθικά μας διλήμματα οφείλεται στο ότι ο πολιτισμός μας δεν διαθέτει μια πλήρη νοήματος άποψη για την ανθρώπινη φύση».⁹ Με βάση τα όσα αναφέρθηκαν, τίθεται το ερώτημα ποιες είναι οι βασικές αρχές που διέπουν την βιοηθική. Μέσα από την ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας, οι αρχές που αναφέρονται πιο συχνά είναι οι ακόλουθες:

- Η Αρχή της αυτονομίας ή της αυτοδιάθεσης. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, ο κάθε άνθρωπος θα πρέπει ελεύθερα και ανεξάρτητα να σκέπτεται, να αποφασίζει και να ενεργεί χωρίς την ύπαρξη οποιασδήποτε μορφής εξαναγκασμού. Έτσι, πρέπει να γίνεται σεβαστή οποιαδήποτε επιλογή του σχετικά με την υγεία του και γενικότερα τη ζωή του.¹⁰ Ο σεβασμός της αυτονομίας εμπεριέχει κάποιους συγκεκριμένους κανόνες οι οποίοι είναι: α) Η διατύπωση της αλήθειας, β) Ο σεβασμός της ατομικότητας και της ιδιαιτερότητας του κάθε ατόμου, γ) Η παροχή προστασίας σε εμπιστευτικές πληροφορίες, δ) Η απόκτηση της συγκατάθεσης για κάθε παρέμβαση με ασθενείς, ε) Όταν ζητηθεί,

να παρέχεται βοήθεια για λήψη σημαντικών αποφάσεων.

- Η Αρχή της ωφέλειας ή της αγαθοεργίας. Η αρχή αυτή υποστηρίζει την ηθική άποψη της ωφέλειας του άλλου και ταυτόχρονα την αποφυγή βλάβης του.¹¹
- Η Αρχή της δικαιοσύνης. Η αρχή αυτή πηγάζει από τον ιπποκρατικό όρκο. Μεταξύ των άλλων υποχρεώσεων του γιατρού, συμπεριλαμβάνεται και η φροντίδα της υγείας κάθε ανθρώπου, ανεξάρτητα το φύλο, τη φυλή και την οικονομική κατάσταση.¹²⁻¹³
- Η Αρχή της μη πρόκλησης βλάβης και πόνου. Ο γιατρός σύμφωνα με την αρχή αυτή, έχει σαφή υποχρέωση να μη προξενήσει βλάβη και πόνο στον ασθενή.
- Η Αρχή της ισοτιμίας. Η αρχή αυτή υποστηρίζει ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν ίσα δικαιώματα για ζωή και υγεία.¹⁴
- Η Αρχή της ειλικρίνειας.
- Η Αρχή της εμπιστοσύνης.

Ως θεμελιώδεις αρχές, από τους περισσότερους ερευνητές, χαρακτηρίζονται: α) η αρχή της αυτονομίας και β) η αρχή της ωφέλειας.¹⁵

Θα πρέπει ωστόσο να διευκρινιστεί ότι η επιλογή της προτεραιότητας κάποιας αρχής συνάδει με το φιλοσοφικό πλαίσιο που διέπει τον κάθε άνθρωπο, όταν αυτός έρχεται σε άμεση επαφή με το φαινόμενο της υγείας και της ζωής γενικότερα. Εξ' αιτίας όμως των διαφορών που υπάρχουν στα διάφορα φιλοσοφικά ρεύματα, παρατηρείται το γεγονός

να βρίσκονται πολλές φορές σε σύγκρουση δύο βασικές αρχές. Για παράδειγμα, ένας γιατρός προτείνει ένα σχήμα θεραπείας σε ασθενή προκειμένου να τον ωφελήσει από κάποια κακοήθη ασθένεια. Ο ασθενής όμως έχει το δικαίωμα να αρνηθεί πλήρως τη θεραπεία που του προτείνεται. Έτσι όμως, μπορεί να έρθει σε σύγκρουση η αρχή της αυτονομίας του ασθενή με την αρχή της ωφέλειας που θέλει να τηρήσει ο γιατρός.

Συμπερασματικά, επισημαίνεται ότι είναι πολύ δύσκολο να αποφανθεί κάποιος για το σωστό ή το λάθος, το ηθικό ή το ανήθικο σχετικά με τα θέματα της βιοηθικής, γιατί όπως προαναφέρθηκε, η ηθική ως έννοια μπορεί να διαφοροποιηθεί από άνθρωπο σε άνθρωπο, από κοινωνία σε κοινωνία. Εξ' άλλου τα ζητήματα αυτά είναι πολύπλοκα και με πολύπλευρες εκφάνσεις ιατρικές, ψυχολογικές, νομικές, φιλοσοφικές, θεολογικές ακόμα και οικονομικές. Ο καθένας όμως μπορεί να βρεθεί αντιμέτωπος μ' ένα ή περισσότερα από αυτά τα ζητήματα, και τότε θα κληθεί να δώσει τη δική του λύση. Η ορθόδοξη θεολογία όμως, όπως αυτή βιώνετε μέσα από την Γραφή και την παράδοση προσφέρει το γνωσιακό θεμέλιο στον σύγχρονο Έλληνα νοσηλευτή και γενικότερα στον κάθε επαγγελματία υγείας, να αντιμετωπίσει τα ηθικά ζητήματα που προκύπτουν από την εφαρμογή της γενετικής μηχανικής στον άνθρωπο.

Βασικές αρχές της Ορθόδοξης θεώρησης των ηθικών ζητημάτων από την εφαρμογή της γενετικής μηχανικής στον άνθρωπο.

Η ηθική ως λέξη απαντάται για πρώτη φορά στην αρχαία Ελληνική γραμματεία¹⁶. Στην Πατερική γραμματεία, η ηθική ταυτίζεται με τον τρόπο ζωής των χριστιανών, όπως αυτή βιώνεται μέσα από την εκκλησία. Οι διάφορες εκφράσεις, όπως “ζήν κατά Χριστώ”, “ζήν κατά Θεό”, “περιπατείν εν φωτί” κ.ά, χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν την ηθική που θεμελιώνεται στην εν Χριστώ ζωή.⁵ Η προσωπική σχέση του χριστιανού με το θεό υποδηλώνει ταυτόχρονα και το ήθος του. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσονται τα διάφορα ηθικά ζητήματα που ανακύπτουν από την ανθρώπινη δραστηριότητα και ειδικότερα στο χώρο της βιολογίας και της ιατρικής. Στην Ορθόδοξη θεολογία δεν υπάρχει αυτονόμηση των ηθικών προβλημάτων από την εφαρμογή της γενετικής στον άνθρωπο. Τα επιμέρους ηθικά ζητήματα που ανακύπτουν, εντάσσονται στη συνολική διδασκαλία της εκκλησίας. Η αυτόνομη ανάπτυξη της ηθικής μακριά από την πνευματική ζωή οδηγεί στον άκρατο ατομοκεντρισμό και στη διάσπαση του ανθρώπινου προσώπου.⁵ Η αυτόνομη ηθική αναπτύχθηκε κυρίως στον δυτικό κόσμο, έχοντας ως κύριο εκπρόσωπό της τον Κάντ, ο οποίος αποκήρυξε κάθε έννοια μεταφυσικής και πίστης προς το θεό. Η ηθική που πρεσβεύεται εδώ, δεν στηρίζεται σε καμία υπερβατική αρχή, η ηθική βούληση δεν

δεσμεύεται από τη σχέση με το θεό, αλλά κινείται στα πλαίσια της αυτόνομης και ελεύθερης υποκειμενικότητας.¹⁷

Η αξιολόγηση των ηθικών ζητημάτων της βιοτεχνολογίας από την Ορθόδοξη διδασκαλία έχει ως θεμέλια βάση την Ορθόδοξη ανθρωπολογία, όπως αυτή διατυπώνεται στην Αγία Γραφή και στα κείμενα των Πατέρων της εκκλησίας. Τα κυρίαρχα στοιχεία της Βιβλικής και Πατερικής ανθρωπολογίας είναι: α) ότι ο άνθρωπος έχει δημιουργηθεί κατ’ εικόνα και ομοίωση του τριαδικού θεού και β) ότι ο άνθρωπος αποτελεί ενιαία ψυχοσωματική οντότητα.¹⁸⁻¹⁹ Το σώμα και η ψυχή ενώνονται στον άνθρωπο κατά τρόπο ασύλληπτο και μέσω αυτής της ένωσης δοξολογούν το θεό.²⁰

Στο βιβλίο της Γένεσις συναντάμε το εξής χωρίο: «Ποιήσωμεν άνθρωπο κατ’ εικόνα ημετέραν και καθ’ ομοίωση...» (Γεν. ά 26-27). Μέσω αυτού του στίχου, εκφράζεται με τρόπο μοναδικό και λιτό, ο τίτλος ευγενείας του ανθρώπου, η ουσία του μεγαλείου του, το μυστήριο της ζωής του, ο ύψιστος προορισμός του. Το κατ’ εικόνα είτε αναφέρεται στη νοερή και αυτεξούσια λειτουργία της ψυχής, είτε ο όλος άνθρωπος δείχνει τη στενή και εσωτερική συγγένειά του με τον τριαδικό θεό.²¹

Ο θεός δεν μας έπλασε όπως τα άλλα δημιουργήματα του, με ένα πρόσταγμα μόνο, αλλά με τα ίδια του τα χέρια. Απ’ όλη τη Δημιουργία μόνο ο άνθρωπος είναι θεόπλαστος.²² Το κατ’ εικόνα φανερώνει το αυτεξούσιο του ανθρώπου,²³ δια μέσω του

οποίου ολοκληρώνεται ο άνθρωπος και οι πράξεις του λαμβάνουν ηθική αξία. Δίνοντας ο θεός το κατ' εικόνα στο ανώτερο δημιούργημά του, έγραψε στη συνείδηση του τις ηθικές επιταγές, τον έμφυτο ηθικό νόμο για να πορεύεται στη ζωή.²⁴ Το κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση, δηλώνει την σταθερή σχέση μεταξύ θεού και ανθρώπου. Σ' αυτή τη σχέση υπάρχει ένας δυναμισμός, μια κίνηση του ανθρώπου για τελείωση, να γίνει κατά χάρη θεός.²⁵ Το χωρίο αυτό της "Γένεσις" αποτελεί τη γέφυρα ενώσεως του ανθρώπου με το θεό. Οτιδήποτε από την ανθρώπινη δραστηριότητα κατακρημνίζει τη γέφυρα αυτή, ή με άλλα λόγια την κίνηση του ανθρώπου προς το θεό, τον αποπροσανατολίζει από το σκοπό της δημιουργίας του. Αυτό ισχύει βέβαια και για τις εφαρμογές της γενετικής μηχανικής, οι οποίες όταν αντιλαμβάνονται τον άνθρωπο ως πρόσωπο, δεν τον αποτρέπουν να συναντήσει τον πλάστη του και έτσι γίνονται αποδεκτές από την Ορθόδοξη ηθική. Όταν όμως αυτές (ενν. οι εφαρμογές) εκλαμβάνουν το ανθρώπινο πρόσωπο μόνο ως βιολογικό άτομο (με τη βιολογική σημασία του όρου), γίνονται μη αποδεκτές από την ηθική που πρεσβεύει η ορθοδοξία.

Στα Θεόπνευστα αγιογραφικά κείμενα γίνεται λόγος για αδιαίρετη ψυχοσωματική οντότητα από τη στιγμή της γονιμοποίησης. Έτσι, στην Π. Διαθήκη ο ποιητής του ψαλμού απευθυνόμενος στο Θεό λέγει: «Επί σε επερρίφθην εκ μήτρας, από γαστρός μητρός

μου θεός μου ει συ» (Ψαλμός κά 11), ενώ σε άλλο ψαλμό ο ψαλμωδός αναφέρει: «Επί σε επεστηρίχθην από γαστρός, εκ κοιλίας μητρός μου ει μου ει σκεπαστής». Αλλά και στην Κ. Διαθήκη έχουμε σαφή αναφορά για την εμπύχωση του εμβρύου. Το έμβρυο Ιωάννης Πρόδρομος αναγνωρίζοντας το έμβρυο Ιησού "εσκίρτησε" στην κοιλιά της μητέρας του φωτιζόμενο από το Άγιο Πνεύμα. Στην Πατερική θεολογία επίσης υποστηρίζεται η ψυχοσωματική ενότητα του εμβρύου από τη στιγμή της σύλληψης. Ο Άγιος Γρηγόριος Νύσσης συγκεκριμένα αναφέρει για την ενιαία ψυχοσωματική οντότητα του ανθρώπου από τη στιγμή της σύλληψης «...μιαν και κοινή της συστάσεως η αρχή...».¹⁸ Ο ίδιος λόγος οδηγεί και τον Μ. Βασίλειο να τοποθετείται απαγορευτικά για την έκτρωση του εμβρύου, την οποία θεωρεί φόνο σε οποιοδήποτε στάδιο ανάπτυξης αυτό και αν βρίσκεται.²⁶

Η εκκλησία εξάλλου, μέσα από την εορτολογική της παράδοση επιβεβαιώνει την ανθρωπολογική αυτή διάσταση της Ορθόδοξης θεολογίας για την ενιαία μυστηριακή σύσταση ψυχής και σώματος κατά τη σύλληψη. Αυτό άλλωστε μαρτυρά ο εορτασμός του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου, η σύλληψη της Παναγίας από την Αγία Άννα και η σύλληψη του Αγίου Ιωάννη Προδρόμου από την Ελισάβετ.²⁷

Εκ των ανωτέρω συνάγεται ότι η Ορθόδοξη ανθρωπολογία αποτελεί τη θεμέλιο λίθο, βάση της οποίας προτείνονται οι αρχές για την

ορθόδοξη θεώρηση των ηθικών εφαρμογών που απορρέουν από την εφαρμογή της γενετικής μηχανικής στον άνθρωπο. Οι αρχές αυτές είναι:⁷

- Η αρχή του Προσώπου.
- Η αρχή της ανιδιοτελούς αγάπης.
- Η αρχή του σεβασμού στη ζωή.
- Η αρχή της δικαιοσύνης.

Οι αρχές αυτές δεν έχουν το χαρακτήρα της επιβολής -το θέλημα του θεού έτσι κι αλλιώς δεν επιβάλλεται-. Ο άνθρωπος όμως κάνοντας χρήση του αυτεξούσιου, ελεύθερα μπορεί να επιλέξει ανάμεσα στο καλό και το κακό

Θα πρέπει ωστόσο σε αυτό το σημείο να οριοθετήσουμε την έννοια του ανθρώπινου προσώπου, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή μέσα από την Ορθόδοξη χριστιανική θεολογία, έτσι ώστε να γίνουν άμεσα πιο κατανοητά όσα προαναφέρθηκαν. Όταν λοιπόν γίνεται στην Ορθόδοξη ανατολή λόγος για πρόσωπο, εννοείται η μοναδική, ξεχωριστή και επώνυμη υπόσταση, σε αντίθεση με το άτομο που είναι η μονάδα ενός είδους στην οποία ανήκει από τη στιγμή της γεννήσεως του ως τη στιγμή του θανάτου.²⁸ Έτσι, ενώ το άτομο υπόκειται στην βιολογική αναγκαιότητα, το πρόσωπο δεν εντάσσεται σε αυτή, αφού φέρει την εικόνα του θεού μέσα του. Το ανθρώπινο πρόσωπο κινείται σε δυο επίπεδα, στο οριζόντιο και στο κάθετο. Το οριζόντιο είναι η κίνηση του ανθρώπου να συναντήσει τον συνάνθρωπό του και το κάθετο είναι η κίνηση του ανθρώπου να

συναντήσει το θεό. Τα επίπεδα αυτά συνιστούν και τη διάσταση της πνευματικής ζωής.²⁹

Το πρόσωπο είναι η ζωντανή έκφραση της αρετής, η πηγή της κενωτικής αγάπης προς το θεό και τον πλησίον. Ο Χριστιανισμός είναι η θρησκεία της θείας αγάπης. Οι άνθρωποι αγαπούν, ανταποκρινόμενοι στην αγάπη του θεού, «ημείς αγαπώμεν αυτόν, ότι αυτός πρώτος ηγάπησεν ημάς».³⁰ Απόδειξη της αγάπης του θεού προς τον άνθρωπο, είναι η ενανθρώπισή του και η σταυρική του θυσία. Ο Χριστός προσέλαβε την ανθρώπινη φύση για να σώσει το ανθρώπινο γένος και να το οδηγήσει στην αιωνιότητα.³⁰ Ο άνθρωπος που αγαπά τον θεό, αγαπά τον κάθε άνθρωπο, γιατί βλέπει μέσα σ' αυτόν την εικόνα του ίδιου του θεού. Στο σημείο αυτό πρέπει να δοθεί έμφαση στο εξής: Η Ορθόδοξη θεολογία σε καμιά περίπτωση δεν αντιστρατεύεται την επιστήμη της γενετικής, η οποία προσπαθεί να κατανοήσει το ανεπανάληπτο μυστήριο της ζωής. Η Πατερική γραμματεία, και συγκεκριμένα ο Μ. Βασίλειος κάνει μια ουσιώδη επισήμανση: « άλλο ποιος έκανε τον κόσμο, και άλλο πώς έγινε αυτός ».³¹ Το πρώτο, είναι έργο της θεολογίας και το δεύτερο, έργο της επιστήμης. Μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα στη Δύση δεν είχε γίνει αυτή η διάκριση, με αποτέλεσμα υφίσταται έντονη αντιπαράθεση μεταξύ επιστήμης και θρησκείας.¹⁷ Τα ηθικά λοιπόν διλήμματα που δημιουργούνται από την εφαρμογή των αποτελεσμάτων της βιοτεχνολογίας, εξετάζονται υπό το πρίσμα

των δύο αυτών διαστάσεων της Ορθόδοξης ανθρωπολογίας, χωρίς βέβαια να παραγνωρίζεται η προοπτική του τελικού σκοπού της υπάρξεως του ανθρώπου στη γη. Ο σκοπός αυτός είναι, η ομοίωσή του και η ένωσή του με το θεό.

Συμπεράσματα

Ο κάθε νοσηλευτής κατά την καθημερινή άσκηση του έργου του αντιμετωπίζει ηθικά διλήμματα κατά τη λήψη νοσηλευτικών αποφάσεων. Ιδιαίτερα στην εποχή που διανύουμε τα διλήμματα είναι περισσότερα και πιο περίπλοκα λόγω της αλματώδους ανάπτυξης της επιστήμης και της βιοϊατρικής τεχνολογίας. Η λήψη αποφάσεων και οι ενέργειες που επιλέγονται κάθε φορά απαιτούν ορισμένες βασικές προϋποθέσεις. Χρειάζεται δηλαδή, όχι μόνο άρτια επιστημονική και τεχνική κατάρτιση αλλά και κριτική σκέψη, ψυχική ευαισθησία, ενημέρωση για τα ηθικά ζητήματα που προκύπτουν κάθε φορά και βαθιά κατανόηση της ανθρώπινη φύσης. Οι νοσηλευτές έχουν την ευθύνη να καλλιεργούν και να αναπτύσσουν τρόπους σκέψεως και λήψεως νοσηλευτικών αποφάσεων που βασίζονται στις αρχές της ηθικής.

Στις προκλήσεις αυτές, η ορθόδοξη διδασκαλία όπως αυτή παρουσιάζεται στα θεόπνευστα βιβλία της Αγίας Γραφής, αποτελεί για τον κάθε νοσηλευτή ή τον οποιοδήποτε επαγγελματία υγείας ένα

πολύτιμο σύμβουλο και οδηγό, έναν οδοδείκτη. Η ζωή του ανθρώπου αποτελεί δώρο του θεού, δεν αποτελεί ιδιοκτησία του, ώστε να υποβιβάζεται σε αντικείμενο ανθρώπινων αποφάσεων, αλλά μια δωρεά που ο θεός εμπιστεύτηκε στον άνθρωπο. Η ζωή στα παλαιοδιαθηκικά κείμενα δεν αποτελεί μόνο ένα ανθρωπολογικό όρο αλλά κυρίως ένα θεολογικό, δεν εκφράζει δηλαδή μόνο το σύνολο των ιδιοτήτων εκείνων που δίνουν βιολογική υπόσταση στον άνθρωπο, αλλά κυρίως το «ενεργείν» του θεού στη δημιουργία. Ο άνθρωπος υπάρχει και διατηρείται σε ύπαρξη μετέχοντας στη δημιουργική ενέργεια του θεού. Η αξία εξάλλου της ανθρώπινης ζωής κυριαρχεί σε όλες τις θρησκείες και σε όλα τα έθνη και η αφαίρεση της αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα αμαρτήματα. Έχοντας όλα αυτά υπ' όψη ο νοσηλευτής θα πρέπει να σέβεται την αξία της ζωής του κάθε ανθρώπου ανεξάρτητα από το πρόβλημα της υγείας που αυτός αντιμετωπίζει. Η νοσηλευτική φροντίδα που παρέχει θα πρέπει να έχει ολιστικό χαρακτήρα με σκοπό την βελτίωση της υγείας την πρόληψη της ασθένειας, την ανακούφιση του πόνου και την αποκατάσταση της υγείας.

Βιβλιογραφία

1. Χατζηνικολάου Ν. Μητροπολίτη Λαυρεωτικής και Μεσογαίας. Βιοηθική Ταλάντωση στο Εκκρεμές της Λογικής

- και του Τολμήματος. Ομιλία υπό την αιγίδα του Ιατρικού τμήματος του Πανεπιστημίου Κρήτης. Ηράκλειο, 26/11/1998.
2. Βάντσου Μ. Βιοηθική και Θεολογικός προβληματισμός. Εισήγηση στο 31^ο Ιερατικό Συνέδριο της Ι. Μ. Γερμανίας. Μόναχο, 30/10 – 2/11/2000.
 3. Ιωαννίδης Α. Ιατρική ηθική. Γαληνός 1988, 30(1): 121-129.
 4. Γλυκατζή -Αρβελέρ Ε. Dausset J, Haseltine W, Γονιδίωμα- Κλωνοποίηση – Ηθική. Eurobank Forum. Αθήνα, 1997.
 5. Μαντζαρίδης Γ. Χριστιανική Ηθική. Θεσσαλονίκη, Πουρνάρα, 1995.
 6. Jonsen A. R The Birth of Bioethics Special Supplement. Hasting Center Report 1993, 22 (6): 1-4.
 7. Κοϊός Ν. Ηθική θεώρηση των Τεχνικών Παρεμβάσεων στο Ανθρώπινο Γονιδίωμα. Αθήνα, Σταμούλη, 2003.
 8. Toulmin S. How Medicine Saved the Life of Ethics. Perspect. Biol. Med. 1982, 25(4):736-750.
 9. Kieffer G. Bioethics. A Textbook of Issues, Reading. Massachusetts, Addison Wesley, 1979.
 10. American Academy of Pediatrics. Sterilization of minors with developmental disabilities, Committee of Bioethics. Pediatrics 1999, 104 (2):337-340.
 11. Tristram Engerhardt H. The foundations of Bioethics. New York, Oxford University Press, 1986.
 12. Ιπποκράτης, Παραγγελία- Αφορισμοί, Αθήνα, 1991.
 13. Beauchamp TL. The Principle Approach, Special Supplement, Hasting Center Report 1993, 23(6): 9
 14. Βελογιάννη Λ. Ηθικά και κοινωνικά προβλήματα στη στέρωση των διανοητικά καθυστερημένων ατόμων με σεξουαλική δραστηριότητα. Δελτ. Α΄ Παιδιατρ. Κλιν. Πανεπ. Αθηνών 2004, 51(2): 133-138.
 15. Τζαβέλλα Φ. Βιοηθική και Φαρμακευτική, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα, 1992.
 16. Αριστοτέλη ,Ηθικά Νικομάχεια , 1,1103a 17-8.
 17. Ματσούκα Ν. Δογματική και Συμβολική Θεολογία Α. Θεσσαλονίκη, Πουρνάρα, 1996.
 18. Μπούσαλης Π. Γρηγορίου Νύσσης, Περί κατασκευής του ανθρώπου. Κατερίνη, Τέρτιος, 1992.
 19. Μ. Βασιλείου, Ομ. Εισ Ησαΐα 13, PG 30, 140A.
 20. Γρ. Νύσσης , Περί Νηπίων PG 46, 173BC.
 21. Κορνιτσέσκου Ι. Ο Ανθρωπισμός κατά τον ιερό Χρυσόστομο. Θεσσαλονίκη, Πουρνάρα, 1971: 48-49.
 22. Μ. Βασιλείου, Εισ το Πρόσεχε σε αυτό 6, PG 31,212 B.

23. Ιωάννη Δαμασκηνού, Περί Ορθόδοξου Πίστεως 2,12 PG 94, 920B.
24. Βασιλειάδη Ν. Χριστιανισμός και Ανθρωπισμός. Αθήνα, Σωτήρ, 1992.
25. Ματσούκα Ν. Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β. Θεσσαλονίκη, Πουρνάρα, 1999.
26. Μ. Βασιλείου, Κανονικάί Επιστολαί 2 και 8, PG32, 672-677.
27. Φανάρα Β. Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή. Θεσσαλονίκη, Το Παλίμψηστον, 2000.
28. Γιούλτση Β. Πνευματικότητα και Κοινωνική Ζωή. Θεσσαλονίκη, Πουρνάρα 1999.
29. Kinghorn S, Gamlin R. Ανακουφιστική Νοσηλευτική. Αθήνα, ΒΗΤΑ, 2004.
30. Καθολική επιστολή Ιωάννου, δ-19.
31. Παπουτσόπουλος Χ. Δια πονούντας και Θλιβομένους. Αθήνα, Σωτήρ, 2004.